

RÓNAY LÁSZLÓ

MÁRAI SÁNDOR: SZINDBÁD HAZAMEGY

1.1. Márai bámulatos beleéléssel írta meg e regényét, hőse úgy jelenik meg benne, mintha saját regényeiből lépne elénk. A mű legfontosabb eseményei „egy gőzfürdői látogatás, délelőtti munka a kávéházi asztalnál, s csendes borozgatás a London étteremben – a tokaszalonna s a főtt marhahús felett azonban a prousti teáscsésze varázslata ismétlődik: ízek és emlékezősek fölé egy csodálatos, mesés Magyarország látomása épül, mely Magyarországnak talán nem is volt más polgára Az arany emberen és a Vörös postakocsi utasain kívül” (SÖTÉR, 1941, 105–106). Az öreg, szegény Krúdy (valóságos?, elgondolt?) utolsó napját eleveníti meg Márai, s egyben emléket állít talán legkedvesebb írójának, aki egy csodálatos álombeli világot teremtet, mely eszményi színekben tündökölt a valóságos fölött. Ez a világ volt a legfontosabb Márai számára: e felé törekedett műveiben ő maga is, miközben makacs következetességgel igyekezett elvágni azokat a szálatokat, melyek világát a valósághoz rögzítették. A *Szindbád hazamegyben* a teljes beleélés révén az író személyisége és korának valóságához való viszonya csak a szövegegészből kiváló egyes stíuselemekben mutatkozik meg, ezek révén kötötte a művet személyes mondanivalójához.

A hősválasztás is árulkodó. Márai számára Krúdy jelkép volt. Annak a lehetőségét mutatta, hogy az író híven megőrizheti magában azt a világot, amelyből származik, s amelyet aztán eltemetett az idő múlása. „Egy nagy író úgy őrzi meg a világot, amelyből származott, amihez tartozott, mint az eltévedt meteor anyaga árulkodik a világmindenség titkairól” – írta az *N.* című Krúdy-regény kapcsán. Jelképe Márai regényszerkesztésének is: Krúdy prózájában a zeneiség legmagasabb fokú megvalósulását érezte, mert „olyan kép- és gondolatasszociációkra szoktatja olvasóját, melyek zenei sarjadzással indítanak el a lélekben hangulati láncreakciókat” (MÁRAI, 1968¹, 69). Régvolt, de megőrzésre érdemes világ magyarázatát merítette Krúdyból, s azt akarta adni ő maga is, mítoszt, mely egy hajdani, csodálatosnak látott kor magyarázata. Az emigrációt választó Márai számára összesen négy író maradt meg a Nyugat nagy nemzedékéből: Babits, aki „csontokból és kövekből építette a maga katedrálisát”, a „pompázatos” Kosztolányi, a „konok szenvedélyek érgörcsében vonagló” Móricz és a „pogány, ázsiai, füledt” Krúdy, akiről a legtöbbször írt. Neki „saját világa van, nincs vallása, csak mítosza” (Uo., 249). De fontos volt számára Krúdynam az irodalomhoz való viszonya is. Úgy látta, hogy csak az írás érdekelte, a könyvei: „Ez a bölcsen cinikus ember csak az irodalmat tisztelte. Minden másra köpött” (MÁRAI, 1968², 4). Márai szerint csak az ilyen típusú író tudja megmutatni a „történelmi valóságon túl” létezőt, ami „a történelemben mindig álomszerű is”, azaz: „a cselekmény mögött a mítoszt, mint Homérosz” (Uo., 54).

Csak ez a magatartás adja meg a lehetőséget, hogy az író új értelmezési kört teremtsen műve és olvasója között, amelyben az utóbbi megérzi a „mögöttest”, a paródiát és az ironiát, mely Márai számára az ábrázolás egyik fontos eleme volt.

1.2. Ezért kell Krúdynak – és Márai ebben is hűséges tanítványa – folyvást hasonlatokhoz fordulnia. Márai stílusának egyik legfőbb jellegzetessége az elbeszélés ritmusának lassítása, új és új asszociációs mezők beépítése, s ennek legfontosabb eszköze nála is a hasonlat. A módszert – mint feljegyzése bizonyítja – Krúdytól tanulta: „...írói titka: a hasonlat. Kevés író akad a világirodalomban, aki olyan elképesztő bőséggel, megérintő pontossággal, festői ösztönnel és hangidéző hűséggel pazarolná a hasonlatokat, mint Krúdy. Soha nem mondja, hogy ez vagy az: ilyen vagy olyan – hanem rögtön, örökké ezt mondja: »olyan, mint...«” (Uo., 74). „Nem komponál, de alkot” – fogalmazza meg Krúdy sodró, asszociatív stílusának, alkotásmódjának számára példamutató lényegét (MÁRAI, 1985, 20). Ha fényképre pillantott, a „végső közöny” vonásaira figyelt, ha az *Asszonyások díját* olvasta, a „kis remekművet”, azért volt fontos a számára, mert „közömbösen mutatja a halált – mindent, ami a halállal összetartozik. A teljes reménytelenséget ábrázolja, ami az emberi sors”. S ebben a kis jegyzetében szinte mindent elmond, ami saját magára, a valósággal kialakított kapcsolatára ugyancsak érvényes: „Az irodalom lehetőség megmutatni az embert mint valóságot. Aztán van a többlet: amikor az irodalom megmutatja az embert mint látomást. Az író, aki átlép mondanivalójával ebbe a térfogatba, értelmén túli energiát ad az irodalomnak” (Uo., 93). Ezt az energiát próbálta ő is létrehozni. S ennek legnagyobb, világirodalmi példaképét látta Krúdyban.

Önként vállalt emigrációjában minden kapcsolatát megszakította az élő magyar irodalommal. Krúdyval soha. A Griff Verlag kiadásában megjelent *Ál-Petőfi*hez bevezetést írt, esszét, mely vallomás, két író képzeletbeli találkozásának bensőséges megjelenítése s egyben saját magatartásának apológiája. Az élettel való kapcsolat álomszerű megvalósulásának lehetőségét látta a „krúdyzmusban”, abban a világban, melyet az író teremt fantáziájával. Ebben az emberek nem úgy élnek, ahogy azt Móricz mutatta, nem „ál-úriasan”, csak „más-keppen, mint ahogy ez a világ tudja” (MÁRAI, 1978, 5–22).

„Hol van a régi ország, Szindbád úr?” – kérdezte Ede úr, a pincér az „öreg hajóstól” Márai regényében, s az, miközben békésen emésztett, csendesesen így válaszolt: „A lelkekben” (MÁRAI, 1992, 59). Ez a két író csodálatosan harmonikus találkozásának tere a *Szindbád hazamegyben*: a léleké. Ezt a képzeletbeli, fiktív teret igyekszik szinte megszállott szenvedéllyel megszólaltatni a regénybeli Krúdy, merőben megváltozott, idegen környezetben, ahol az írók és álhírlapírók világában így óvta az írósgá méltóságát; kevesen voltak már az igazak: „a fiatalok és öregek, az a néhány, aki őrizte még titkos barlangjában a nyelvet, a szellemet, a játékszabályokat, az áhítatot, tehát mindenestül mindazt, ami a nemzetnek jogot adott az irigy népek között élni az ösök földjén.” Az öreg Krúdyról mondja ezt Márai, de alighanem önmagára érti: a háborús években így húzódott vissza ő is a nyelv, a fikció védelmébe. Ebben a képzeletbeli fedezékbe hívta vendégségbe halála napjára Krúdyt, előképét, akiről fia azt mondta egyszer az utána nyomozó Márainak: „olyan magányos volt a végén, mint Beethoven”.

2.1. Márai számára rendkívül fontos volt ez a szellemidézés. A tárgyi környezet gondos, részletes rajza azt bizonyítja, megírására hosszan, alaposan készülődött. Anyagot gyűjtött, tanúkat szólaltatott meg. „Mikor regényt írtam a varázskörörről, mely személyét és műve titkát magába zárja, sűrűn eljártam Óbudára, felkerestem élete utolsó éveinek színhelyét.” Ebben a környezetben olyan világra talált, mely arról vallott, hogy a tárgyak szívósan őrzik múltjukat. Az író – művében – elmenekülhet a világból, de tárgyi környezete visszavonzza

magához: élményt, tapasztalatot ad. Itt nem kell írónak lennie, hanem független szemlélőként keresheti a későbbi elvonatkoztatás hitelesítő elemeit (MÁRAI, 1946, 122–130). Márai feszültséget teremt a tárgyi környezet és a benne élő, de tőle független írói személyiség között. A regénybeli Krúdy abban a városban él, „ahol e hajnali órában is a ragadozók nyugtalanságával és agyafúrtságával járkáltak már a szomorú emberek a mindennapi kenyér után” (MÁRAI, 1946, 87), de ő kellemesen himbáló kétfogatú kocsiban utazik, s lehuny szemmel gondol egy békésebb, nyugalmasabb környezetre, mely hajdan otthonát adta. A *Szindbád hazamegy* városa a bűn és a romlás képét mutatja, mint Babits *Kártyavára*.

De Szindbád, a hajós rendelkezik azzal a képességgel, hogy függetlenedjék e bábeli romlottságtól és zűrzavartól: „szívében a napkeleti békével és bölcsességgel”, tehát a szemlélődő távolságtartás fölényével figyelte, s emlékeibe húzódott előle. Az emlékeibe menekülő, azokat a jelenével szembeesítő Szindbád megrajzolásakor Márai némi ironiával (is) szemlélteti csökönyösen múltba vágódó hősét, de ezek a részletek is költői szépségűek:

„Szindbád jó viszonyban élt a Dunával. Amikor csak tehetette, mindig e lomha és hatalmas test közelében lakott, ismerte minden változását és szeszélyét, ismerte hangját és színeit, madarait és embereit, ismerte éjszakai titkait, mikor az öngyilkosok versenyt úsznak az álmodó sirályokkal Paks felé, ismerte nyári ricsaját, szőkeségét és kékselyem ábrándját, ismerte, mikor ideges, mint egy kóbor költő, mikor fekete és tragikus, mint a város legszegényesebb titkainak és véres bizalmatlanságainak tudója. Szindbád szerette az örök dolgokat, ezért lakott mindig a Duna közelében. De most, e sűrű tavaszi reggelen, oly végzetesen ismerős és szívet szorítóan bizalmas volt a Duna, hogy Szindbád szíve megtelt nyugtalan örömmel. Nézte a vizet, mely halványsárga volt e reggelen, mint a purzicsándohány. Szagolta a nagy víz nedves-erjedt illatát, melyben elkeveredett a tavasz minden fűszere, az óbudai gyárak minden salakja és a nagyváros minden moslékja. Emlékezett, hogy nem is olyan régen, néhány hét előtt, gyapjas, vastag, szennyes jégködmön borította a vizet, a hajógyár körül léket vágtak a halászok a jégbe, s egy reggelen ledobta a víz ezt a szennyes köntöst, s üdén és szőkén kezdett áradni, mintha megfürdött volna a tengerben. A népek életére gondolt Szindbád, az ezer évekre és a vándor népekre, melyek sorsukat úsztatták e folyamon, s az emberi életre gondolt, mert a Duna hömpölygése mindig a múltó emberi sorsra emlékeztette. De ilyesmiről nem szeretett beszélni. Ezért inkább ezt kérdezte a kocistól:

– Isznak-e még a Kék Hordóban reggelenként eperpálinkát?

– Csak az úriemberek – mondta a kocsis – és az öregebb kocsimosók. Nagyon kevesen isznak már eperpálinkát a városban.

– Így vesznek ki a szép szokások – mondta mérgesen Szindbád. – Hallom, újabban valamilyen förtelmes kotyvalékot iszik az ifjúság, szeszek zagyvalékát, melyet kocktálnak neveznek” (Uo., 23–24).

Szindbád emlékeiből fölmerül a „hőskor” képe, amelyet aranykornak látott. A regény ilyen típusú emlékező részei Márai prózájának kivételes remeklései, a beleélés és a megidézés ritka példái. Ezekből a részletekből megelevenedik a századvég és a századelő irodalmi élete, érzékenyebb leírását kapjuk, mint bármilyen irodalomtörténeti kézikönyvből, s az író kivételes érzéssel jelenít meg apró hitelesítő képeket, amelyek szinte ellenpontozzák az emlékező és az emlékezés nosztalgiáját. E részletek közül az egyiket hosszabban idézzük, Márai stílusművészetének érett teljességét bizonyítandó:

„Szindbád helyet foglalt az asztalnál, kibontotta a zsírpapírból a tokaszalonnát, nadrágja hátsó zsebéből előhúzta hosszú nyelvű szegedi zsebkését, s nekilátott, hogy megszegje a fokhagymaillatú szalonnadarabot – de megállt keze a késsel a levegőben. »Hová lettek az emberek, a hőskor emberfeletti alakjai? Hol élnek az írók, a magyar írók, az újak és a régiek?« – kérdezte révedezve Szindbád, s behunyta szemét és kissé hátradőlt, mintha szédülne. E pillanatban, szemközt a tokaszalonnával, ezen a májusi reggelen, félelmes élességgel látott múltat és jelent a hajós. »Nem véletlen, hogy idetévedtem früstökölni« – gondolta most. Látta Didét, amint a kéziratpapír fölé hajol, s egyszerre eltűnt a kávéház látképe félig csukott szemei elől, nem látta többé a mozgóképügynököket, sem az angolruhás, sárgacipős álhlírlapírókat, akik oly tátozó szájjal, merengő pillantással ültek itt, az élet dagályának valamilyen hulladékát lesve, mint a partra sodort, félig döglött halak. Mert már csak az álhlírlapírókat és az álírókat lehetett látni a városban – az igaziak, a fiatalok és öregek, az a néhány, aki őrizte még titkos barlangjában a nyelvet, a szellemet, a játékszabályokat, az áhítatot, tehát mindenestől mindazt, ami a nemzetnek jogot adott az irigy népek között, élni az ősök földjén – az írók nem jártak már sehová. »Talán csak Sziklay bácsi mutatkozik még néha – gondolta engesztelten Szindbád –, mikor megáll a Jókai-lepellel borított koporsó fölött s elbúcsúztat egyet-egyet az írók közül! Jó fej az öreg! Sas!... Lengyel menekült!...« Így füstölgött Szindbád. De keze a zsebkéssel még mindig nem nyúlt a tokaszalonna után.

Még mindig látta a másik szint, ezt a kávéházat, mely elmerült a múlt Atlantiszával az idő mélységeiben, és igaz tartalma már csak a lelkekben és az irodalomtörténetben, meg néhány vidéki nő szívében élt. Látta az irodalmat, mikor még igazi volt, tehát nem kiagyalt »program«, nem is meztelen kenyérharc, hanem szép és bátor szélmalomharc, igazi Donkizsottokkal, örültekkel és színes, nagy szívű jellemeikkel. Látta a régi kávéházakat, a „Valériá”-t, ahol Ambrus Zoltán egyeztetette – oly gonddal, mint egy kúriai bíró a jogegységi döntvényeket – a haza műveltségét a franciás szellemmel, a „Balaton”-t, ahol Paulini Béla szerkesztette a Fidibuszt, s megint a „Csikágó”-t, ahol éppen letelepszik Dide asztalához egy vasbotos, csíkos trikóinget és keménykalapot viselő, különös, hintáslegényre emlékeztető külsejű ember, s mély hangon angolul kezd szavalni, oly angolsággal, mely a csalódásig hasonlít Shakespeare nyelvére, s melyből mégsem ért senki egyetlen szót sem. »Karinthy, igen! – gondolta Szindbád, és szomorúan mosolyogni kezdett. – Merre van Karinthy?« Lehet, hogy verset ír, kényszerből, mert húsvét elmúlt és pünkösd közeleg, az ünnepi lap részére, ahol leadják ugyan a verset is, de csak bizonyos fanyalgó nagylelkűséggel, mintha nem lenne ma is, örökké a legnagyobb tisztesség egy napilap részére a kézirat, melyet egy író a szerkesztő asztalára hajít... [...]” (Uo., 47–48).

„És Osvát! – gondolta Szindbád, s szabad öklével, mely nem markolta a bicskát, a kávéházi asztal márványlapjára ütött, mintha a legfontosabbat elfeledte volna. – Hol van már Osvát?...» Szíven lötte magát, a pillanatban, mikor leánya meghalt, s az írók különösen fellélekzettek, mikor a jótékony zsarnok lehunyta szempilláit, s ugyanakkor rejtélyes árvaságban maradtak itt, mert meghalt az egyetlen ember, akinek az irodalom, a magyar betű és az írók dolga olyan magánügye volt, mint másnak a boldogság, a készpénz vagy a nők ingatag erénye. Hol volt Osvát, aki úgy ült az aranyfüstös szellemi zsisbásár fölött, mint egy ókori pap a Templom legfelsőbb lépcsőfokán, lobogó, fehér pátriárkasörényével, hideg, kémlelő pillantással a fekete keretes szemüveg mögött, kopottas, papos fekete keretes szemüveg mögött, kopottas, papos fekete ruhában, szegényen és engesztelhetetlenül, láthatatlan patika-

mérlegen emelve és méregetve az írott szavak súlyát, vizsgálva egy jelző karátját, de számon tartva azt is, amiből az irodalom előállott, az írók életét, szerencsétlenségeiket és gyermekes hiúságukat, hősies nagyságukat a lemondásban és a módban, ahogyan kívül éltek a társadalmon, s tudva és akarva sem tudtak vétkezni lényük titokzatos törvénye, az igazság, a szépség és a magyar nyelv ellen!... Hol volt a komor bíró, aki kávéházi asztalok mellett törvényt ült kézirat és jelenség fölött, számon tartotta azt is, ha egy író levágatta nyáron nullásgéppel a haját, s »Uram«-ozva és szűkszavú kérlelhetetlenséggel adta vissza az irodalmi divatfinak is a máshol oly kapós kéziratot! Hol voltak mind, Pádi, a költő, keménykalapjában, hektikus testében a legszebb magyar szavak indulatával, vértelen ajkai között az örökké parázsló szivarral, zsebében egy Verlaine-kötettel, hol Csáth Géza, aki már gyűjtötte akkor is a morfiumot, mely kioltja egyszer izgatott életét, hol voltak e ködlovagok és árnyalakok, a magyar lélek e kísérteties vándorlegényei, a szellem e titokzatos vajákosai, gyermekek és hősök, magányosak és cigányok, fecsegők és a halálba hallgatók, szomorúak, mint Juhász Gyula, aki valahol egy rácsos ablakú szobában, a gyógyintézet mély csöndjében emlékezik már Anna szökeségére s a bánatra, mely felszívódott idegeibe, s Annára, örökké Annára, aki benne él »minden félrecsúszott nyakkendőjében«?... Mindez itt volt még tegnap e termekben, e kopott, barokk pompa fanyar díszletei között, szörpölte a keserű feketét, rácsálta az irodalmi kis imbiszt, emlékezett vidéki alkonyatokra és párizsi hajnalokra, vitatkozott pénzről, Victor Hugóról és Tiborc jogairól, sistergett és trafikált, írt és álmodott, s mindenestől őrzött és kifejezett valamit, ami Magyarország tartalma és értelme volt..." (Uo., 52–54).

Az emlék-városban minden érintetlen, még nem kezdte ki a romlás. A Váci utca „kültelegi végződésének irányában” még orrában érezte a soroksári kenyér illatát, nyelvén a „prügnyi torma” zamatát, „mely édes és nem facsar könnyeket”, a szegedi szalámi ízét, „amely füstös állapotban is puha és hússzerű marad”, s a „Csikágó” díszletei is életre keltették emlékeztében a „hőskort”, amikor „az írók tekintélye hasonlíthatatlanul nagyobb volt, mint a hivatalnokok címe és rangja, a vagyon és a készpénz sem számított annyit a városban, mint Ady Endre egyik verses kézírata, s az irodalom úgy bugyborékkolt e barokk katlanban, mint isteni és ördögi gyökerekből főtt elixír, melytől megújhódik és Phönixként a világ színe elé lép a nemzet” (Uo., 43–45).

A regénybeli Krúdy emlékeiben érintetlenül élnek e hajdani csodálatos és a világ zajlásától független kor szellemiségének képviselői, az írók, az igazi írók, akiket még nem rontott meg a pénz és a robot. Mert a város már elveszítette bensőségességét. „Frivol lett a város, nagyképű és szívtelen” – mondja az irodalompartoló pincér. Ebben a környezetben Márai Szindbádja ugyanúgy idegennek érzi magát, mint életre keltője, mindketten úgy vélik, hogy egy ismeretlen, csak a lélekben megragadható világot kell életre kelteniök, azt a csak a lélekben zengő hangot, mely ismeretlen érzéseket kavart az íróban, abban, aki egyedül képes rá, hogy az igazi, a teljes valóságot lássa, „a másik Magyarországot, mely a térkép mögött él, mely a valóságból sugárzott” (Uo., 55; 63). Szindbád behunyt szeme előtt hirtelen megjelenik ennek a régi, erkölcsös és tiszta világnak a képe, s úgy idézi föl, bensőséges szeretettel és együttérzéssel, mintha örökölné a másik írónak, aki őt hívta elő a feledésből. Idilli, romlatlan környezet poétikusan szép képe elevenedik meg emlékeztében: vidéki „lakoké”, „ahol valamivel biztonságosabban mozgott a magyar, mint a nagyvárosok bérházainak lakásaiban, ahol mindig kissé száműzetésben és Tomiban él”; lopóval leszívott sárgás boroké, GMB-vel

megjelölt kapufélfáké, annak a világnak a díszletei, melynek a konvencionális nyelvhasználat a „békebeli” jelzőt adományozta, s amelyet Krúdy (s vele Márai) kötelességének érzett visszaidézni: „...azért írt, mert szerette hazáját, zsémbelt a nemzettel, s szerette volna életre rázni a nemzet erőit.” Ahogy Márai megjeleníti a búcsúzó Krúdyt, aki azért írt, „mert sajnálta a magyart” (Uo., 76), abban föl lehet ismerni az önstilizációt, a szemérmesen rejtgetett együttérzést – a hazaszeretetet.

2.2. A *Szindbád hazamegy* fejezi ki a legvilágosabban és egyértelműen az irodalomnak azt a nemzetépítő szerepét, melyet Márai tulajdonított neki. Szindbád azért ír, mert álmodozásában ismeri „a vaskos valóság törvényeit”, s tudja, hogy az irodalom programok nélkül is kifejezheti ezeket. „Nem ismerek író – írja róla Márai –, aki oly csalhatatlan biztonsággal érzékelt volna a valóságot, mint ő, s ugyanakkor olyan öntudatosan megtagadta volna a valóság törvényeinek érvényét az élet mélyebb térfogata, az emlék, a vágy és a képzelet bitorodalmá fölött” (MÁRAI, 1946, 127). S ezt a gondolatot, pontosítva, így fogalmazza meg az ÁI-Petőfi általa írt bevezetésében:

„Krúdy [...] műfajt teremtett, amely egyedülálló volt, csak az övé: az élet álomszerű cselekményéből párolta le a hús-vér valóságot. Könyvei nem »regények«, ennek a talán mindössze százéves és idő előtt elöregedett prózai műfajnak értelmében; nem is belső monológok, ahogy Joyce-szal és Prousttal párhuzamosítva találgatták; s leginkább és feltűnően nem »olvasmányos« művek, a korabeli magyar széppróza divatos és kelendő műfajának, az anekdotának változatai” (MÁRAI, 1978, 8).

Krúdy hősei azért álltak hozzá oly közel, mert úgy érezte, „többdimenziósak”: Jókainál a regényhősök felmagasztosulnak vagy elkárhoznak, de mindig másfélék – jó vagy rossz értelemben –, mint egy valóságos ember. Térfogatuk a mese, abból nem tudnak kilépni. Ahogy Mikszáthnál egy zseniális karikatúra torzképében rögződnek meg az alakok, ahogy Móricz Zsigmond, ez a kivételes erejű emberábrázoló, soha nem nyúl magasabbra, mint ahová a keze elér, és amit így megmarkol, irgalmatlan pőreségében mutatja; de soha nem mutat többet, mint a pucér embert, a fényképezhető valóságot. A három nagy kortárs mellett Krúdy volt az a prózaíró, aki az embert kíméletlen valóságában ábrázolta, de ugyanakkor a legsilányabb, legszimpatikusabb emberi jelenséget is mitikus fénnel vette körül – aurával, amit a keletiek egy ember igazibb tartalmának vélnek, mint minden mást, amit az anyakönyv vagy a boncoló orvos hirdet.

Krúdyt a maga előképének érezte abban a vonatkozásban is, hogy olyan írói életformát alakított ki, mely látszólag teljesen független és magányos volt, valójában azonban alkalmassá tette arra, hogy mindent tudjon a világról. Magányos volt, nem érdekelt semmi egyéb, mint az írósága. E magatartásforma eszményként több Márai-írásban bukkan fel ekkortájt. A *tegnap ködlovagjai* című tanulmányában a többi között ezeket írja róla:

„Csak írónak lenni egy nemzetközösség életében éppen úgy szerep, mint mikor az író tudatosan vállal társadalmi, politikai vagy világnézeti szerepeket. Véralkat, jellem, hajlam kérdése ez, nemritkán nevelés, műveltség kérdése is. Senki sem tagadhatja Ady politikai szerepének jelentőségét a magyar életben, de senkinek sincs joga a »csak író« Kosztolányi művétől elvitatni a nemzetnevelő, magyarságépítő szerepet, noha minden időszerű politikum hiányzik e műből” (MÁRAI, 1943, 176–179).

2.3.1. A „magány bátorságát” érezte Krúdy egyik legjellemzőbb és a maga számára is irányító mutató sajátosságának. Ez tette képessé arra, hogy felismerje az élet eseményei mögött felhangzó zenét, melyet csak értő fülű író tud lekottázni. Ebben a magányban nyílnak ki az író a titkok felfogására. Márai szerint ezért utaznak hősei folyvást városról városra, bandukolnak „dörmögve... az élet és a halál két partja között, oly magányosan, oly messzire néző pillanattal, ahogy csak a jellemes emberek tudnak egy emlék után nézni”.

„Sors” és „szerep” – e két fogalomra gyakran gondol Márai regényének Szindbádja. Ám ezek a fogalmak nem annyira őt jellemzik, mint inkább életre hívójának irodalomszemléletét. Valójában Márai az, aki a kommersz ízléssel és a megvetett, nyüzsgő tömeggel szemben független, álombeli élethelyzetbe képzelte magát, s olyan elhithető erővel keltette életre hőseit, hogy az és saját személyisége teljesen egybeolvadnak. A finomabb, mélyebb stíluselemzés, melyre például Lovass Gyula vállalkozott, mégis rávilágít arra, hogy „a Krúdy-alak mögül Márai-hangok szólnak, s márais kérdésekre kapunk krúdys hangszerelésben Márai-válaszokat” (LOVASS, 1941, 148–152). Kitűnő megfigyelése a bírálónak, hogy a regény a kivételes beleélés és stílusbravúr közben is folyvást „átsiklik” Márai ifjúságába, mert ebben a mesterien megírt könyvében is arra a személyes kérdésére keresi a választ, milyen az író helyzete, sorsa, mi a hivatása a világban.

2.3.2. A beleélés hitelességének fokmérője nemcsak a központi alak, Krúdy teljesen életszerű megjelenítése, hanem a lebegő, „krúdys” zeneiségbe való beletalálás is, mely néhol teljesen e nagy író stílusát idézi, máskor viszont Márai jellegzetes stílus eszközeivel kelti az eredeti hatását. Gyakran alkalmaz ismétléseket, melyek a regény legszebb részeiben a ritmikus próza hatását keltik:

„Elhozta az otthon illatát, melyet Szindbád kölyökkorában elveszített már, s aztán a vizsla szimatával, neszelve és riadozva keresett mindenfelé a világban. Elhozta a vidéki szobák naftalin- és almaszagát, amely úgy érinti meleg nyári délután a hazatérő vándor arcát, mint egy szelíd anyai pofon. Elhozta a kora őszi éjszakák mustízü nyugtalanságát, mikor az emberi szívek oly csendes reménykedéssel kezdenek dobogni, mint a budaörsi présházak hordóiban az erjedő újbór, mely a Saxlehner-féle földek közelségéből szívott fel az érés időszakában valamilyen kesernyés bölcsességet. Elhozta a csendet, melyet a hajós hasztalan keresett hajnalban a Nyulak-szigetének bokrai között, mikor az ügyeletes rendőr is megunt már figyelni a virágzó galagonya- és bodzabokrokba húzódott hazátlan szerelmesek nyögdécselését, s csak Szindbád alakja imbolygott az alvó sziget bokrai között, mintha az alvó Árpád-házi szent életű királyleány egyik elhullajtott keszkenőjét keresné. Elhozta a csendet, melyben voltak apró neszek is, veszekedés, jókedvű csörömpölés a konyhán, danázás, mely alkonyat felé hangzik fel az óbudai ház udvarán, mikor a háziasszony és a cseléd versenyt vasalnak húsvét előtt, s a szénparázs és a frissen mosott, vasalt fehérnemű üde, ünnepies illata elkeveredik a sebtiben főzött vacsora, a zsírban siftergő hagyma, a borjúmáj és a petrezselymes újborgonya szagával... Elhozta a békét, mely szóltan volt, mint mikor a sötétedő szobában két megkínzott szív végre egyszerre dobban, s két meleg kéz eskü nélkül is örök szövetségre fonódik össze. Elhozta...” (MÁRAI, 1992, 13).

Ezekben a hatalmasra növesztett, ismétlésen alapuló, ritmust hordozó mondatokban választékos jelzők, kifejező és sejtelmes hatást keltő igék követik egymást, valóságos zuha-

tagban, mintha a kései szellemidézőt teljesen elragadta volna a felfedezés öröme, valójában azonban költő beszél a költőről, akivel végre összetalálkozhatott, s most minél hitelesebben igyekszik visszaadni ellesett szavait, mondatait, melyekről nem tudni pontosan, Krúdy vagy Márai fordulatai-e, s épp e bizonytalanság, kettősség adja a regény igazi varázsát, nosztalgikus alaphangját, azt a szépségét, mely Márai életművében is kivételesnek mondható.

IRODALOM

LOVASS Gyula: *Márai Sándor újabb könyveiről*, Sorsunk, 1941/2.

MÁRAI Sándor: *Föld! föld!...*, Toronto, 1972.

MÁRAI Sándor: *Ködlövagok*, Bp., 1943.

MÁRAI Sándor: *Napló, 1945–1957*, Washington, 1968.¹

MÁRAI Sándor: *Napló, 1958–1967*, Róma, 1968.²

MÁRAI Sándor: *Napló, 1976–1983*, München, 1985.

MÁRAI Sándor: *A százéves Krúdy* = KRÚDY Gyula: *Ál-Petőfi*, München, 1978.

MÁRAI Sándor: *Szindbád hazamegy*, Bp., 1992.

RÓNAV László: *Márai Sándor*, Bp., 2005.

SÖTÉR István: *Szindbád hazamegy*, Nyugat, 1941/1.